

A+PARTNER

De Open Oproep is een selectieprocedure waarbij de Vlaams Bouwmeester de publieke opdrachtgever bijstaat in zijn zoektocht naar een kwalitatieve ontwerper.

In opdracht van de Vlaamse regering draagt de Vlaams Bouwmeester bij tot de voorbereiding en de uitvoering van het architecturaal beleid van de Vlaamse overheid, en helpt op die manier een architecturaal kwalitatieve leefomgeving in Vlaanderen te creëren.

tekst

MAUREEN HEYNS

fotografie

JAN KEMPENERS

PLAATS Alfons De Cockstraat – Herdersem, Aalst

BOUWHEER vzw Denderrust

OPDRACHT OPEN OPROEP volledige studieopdracht voor de verbouwing van het voormalig kloostergebouw tot seniorenflats, bezinnings- en multiculturele ruimte en bijhorende diensten

ONTWERPTEAMS

- AVM architecten, Wetteren
- Jan De Vylder architecten, Gent
- TV Cuypers & Q/LAB multiprofessionele architectenvereniging, Antwerpen (*laureaat*)
- TV Architectenburo Jef Van Oevelen / ABT

BUDGET 1.000.000 euro (excl. btw en ereloon)

PROCEDURE 2007-2008

UITVOERING nog te bepalen

Buitengewoon collectief

Oud worden is een 'voortdurend afscheid nemen', maar kan architectuur dat afscheid verzachten? Herdersem heeft een lange caritatieve traditie in de ouderenzorg. De Open Oproep voor 't Oud klooster in dit Oost-Vlaamse dorp daagde de ontwerpers uit om de marges van een aangepaste woonomgeving voor zelfstandig wonende ouderen te verkennen.

Net als in vele Vlaamse dorpen nam de kloostergemeenschap in Herdersem de zorg voor hulpbehoevende bejaarden op zich, en via de kloosterschool stond ze ook in voor het lokale onderwijs. In de tweede helft van de 19de eeuw kwam zo een complex van sobere en ietwat statige bakstenen gebouwen tot stand. Tot op vandaag vormt dat complex een karakteristieke ruimtelijke figuur in het dorp, maar onder invloed van de gestage modernisering en professionalisering van de zorgsector verkaste de ouderenzorg naar een aanpalend woon- en zorgcentrum. Door de uitdunning van de kloostergemeenschap werd de oude kern van het 19de eeuwse complex evenwel opnieuw beschikbaar, en vzw Denderrust zag hier een kans in om er een eigentijdse vorm van ouderenzorg in onder te brengen: de vzw wil zijn zorgaanbod diversifiëren met seniorenflats en tegelijk een visie op een open maar aangepaste woonplaats voor ouderen ontwikkelen.

Om zo'n bijzondere leefgemeenschap in het sociaal weefsel van de gemeente te integreren, werden een aantal uitrustingen met een verbindende functie aan het project gekoppeld. De kapel van het oude klooster bijvoorbeeld moet een polyvalente ruimte worden, die zowel door residenten en bezoekers van de zorgcampus als door het lokale verenigingsleven kan worden gebruikt, en er zit ook een mini-crèche in het programma. De opdracht is zowel uitzonderlijk als exemplarisch: ze combineert een bijzondere visie op ouderenzorg met het hergebruik van een vrij typisch en herkenbaar katholiek patrimonium, dat in vele Vlaamse dorpen en steden voorkomt.

Ook de vier ontwerpteams uit de Open Oproep spelen een spel met vertrouwde ruimtelijke types en figuren. Eerst en vooral doen ze een beroep op de typologie van het klooster, met als belangrijke kenmerken de kloostergang en kloostertuin, maar ze verwijzen ook

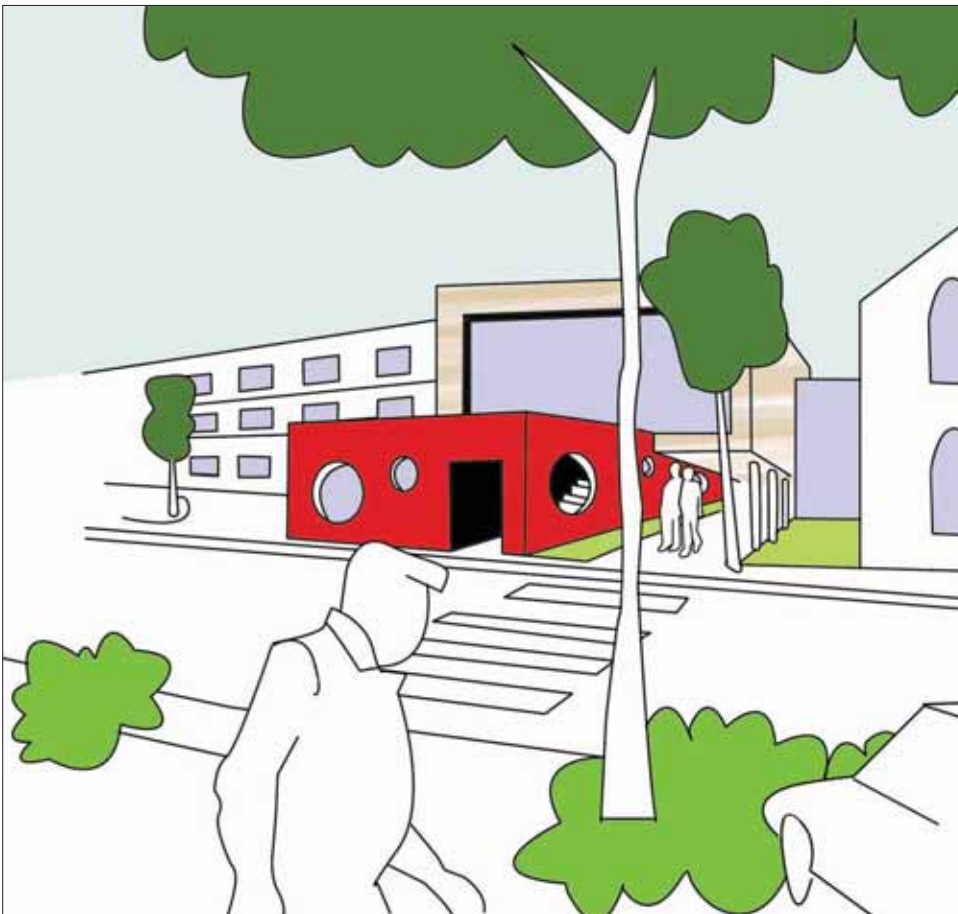

De opdracht is zowel uitzonderlijk als exemplarisch: ze combineert een bijzondere visie op ouderenzorg met het hergebruik van een vrij typisch en herkenbaar katholiek patrimonium, dat in vele Vlaamse dorpen en steden voorkomt.

AMV Architecten hanteert modellen die op de typologie van het klooster gebaseerd zijn. Een nieuw voorhof tussen kapel, crèche en seniorenflats, is eigenlijk een soort binnenstraat. De steeg is deels overdekt en leidt naar een nieuwe, grote tuin

2 4 6 8 10m

naar de stedelijke figuur van de woonwijk. Naast de vanzelfsprekende analogie van het klooster als type en leefgemeenschap, komt er daardoor een heel register van publieke en semi-publieke ruimtes aan bod: straten, pleinen, gaanderijen, collectief groen...

AMV architecten

Elk van de vier ontwerpteam gaat op eigen wijze met deze analogieën aan de slag. Het project van AMV architecten verkent de mogelijkheden van site en programma aan de hand van modellen die op de typologie van het klooster gebaseerd zijn. Hoewel de verkozen variëte van 'het kloosterhof' een tweede, nieuw voorhof tussen kapel, crèche en seniorenflats suggereert, wordt deze ruimte uiteindelijk een soort van binnenstraat. De steeg is deels overdekt en leidt naar een grote, parkachtige tuin, die ontstaat doordat de nieuwe vleugel met seniorenflats aan de achterkant tegen het oude, centrale kloostergebouw wordt aangebouwd. Op die manier verdwijnen zowel de omsloten achtertuin van het klooster, als de kenmerkende, eenvoudige architectuur van de achtergevel. In feite kiezen AMV architecten ervoor om enkel de meest karakteristieke elementen van het kloostercomplex te bewaren, met name de kapel en de omsloten voorhof. Rondom dit fragment creëren ze een nieuwe compositie van bouwvolumes. Die volumes hebben elk een eigen expressieve vormtaal, maar de verwantschap met het klooster als collectief gebouw – het geheel is meer dan de som van de delen – raakt daardoor op de achtergrond.

Jef Van Oevelen

Terwijl AMV architecten er enkel de kern van behouden, springt Jef Van Oevelen juist heel behoedzaam om met het klooster. Door de

In feite kiezen AMV architecten ervoor om enkel de meest karakteristieke elementen van het kloostercomplex te bewaren, met name de kapel en de omsloten voorhof.

oude structuren zoveel mogelijk te willen bewaren en hergebruiken, maakt de ontwerper het zichzelf erg moeilijk om het gewenste beeld van een 'klein dorpje' met verschillende soorten pleinen en gemeenschappelijke ruimtes te realiseren. Zo verbindt een centraal 'binnenplein' de functies van woon- en zorgcentrum, crèche, kapel en seniorenflats. Omwille van de overlapping van de trajecten van verschillende groepen gebruikers en bewoners is dit veruit de meest 'publieke' ruimte van het project, maar het is twijfelachtig of dit binnenplein meer dan louter circulatie- en uitloopruimte zal zijn. Door de verstrengeling met de bestaande gebouwen ontbeert het immers zowel de leesbaarheid als de marges die het een meerduidige en gedeelde plek kunnen laten worden. Van Oevelen streeft duidelijk naar kwaliteitsvolle collectieve ruimtes, maar door een behoudsgezinde benadering loopt hij in dat streven vast.

Cuypers & Q/LAB architecten

Cuypers & Q/LAB architecten vertrekken met 'een aaneenschakeling van straten, pleintjes en informele ontmoetingsplekken' eveneens van de analogie van de woonwijk. Hun ontwerp toont een zekere verwantschap met de experimentele sociale woningbouwprojecten van de Smithsons. De schaal en context zijn uiteraard van een heel andere orde – het gaat hier veeleer om een 'gebouw-als-dorp' dan om een 'gebouw-als-stad' – maar er schuilt wel een overeenkomst in de figuur van de 'street-in-the-air': een overdekte, halfopen circulatieruimte die individuele wooneenheden ontsluit en iets ruimer is opgevat dan een galerij waardoor ze, net als een straat, plaats biedt aan uiteenlopende sociale praktijken. In de nieuwbouwvleugel met seniorenflats ontstaat er zo'n 'straat' door de gevel te ontdubbelen, en in het oude kloostergebouw zit ze in een nieuwe

Jef Van Oevelen laat de oude structuren zoveel mogelijk intact. Hij creëert een centraal binnenplein, waarop de functies van woon- en zorgcentrum, crèche, kapel en seniorenflats samenkomen

- mini-chrèche
- seniorenflats
- multifunctionele ruimte
- verbouwing

In het ontwerp van Cuypers & Q en LAB Architecten ontsluit een halfopen circulatieruimte de individuele wooneenheden. De ruimte is iets ruimer opgevat dan een galerij. Zoals in het 'street-in-the-air'-concept van de Smithsons, biedt ze plaats aan uiteenlopende sociale praktijken

1 inkom	11 mini-crèche
2 multiculturele ruimte	12 sanitair personeel
3 nieuwe sacristie	13 omsloten tuin mini-crèche
4 patiotuin	14 inkom minicrèche
5 sanitair bezoekers	verbinding zorgcentrum
6 lift	15 galerij flats
7 trappenhal	16 seniorflats
8 bezoekerslounge	17 omsloten binnentuin seniorflats
9 kitchenette	18 parktuin
10 vestiaire	

gelijkvloers

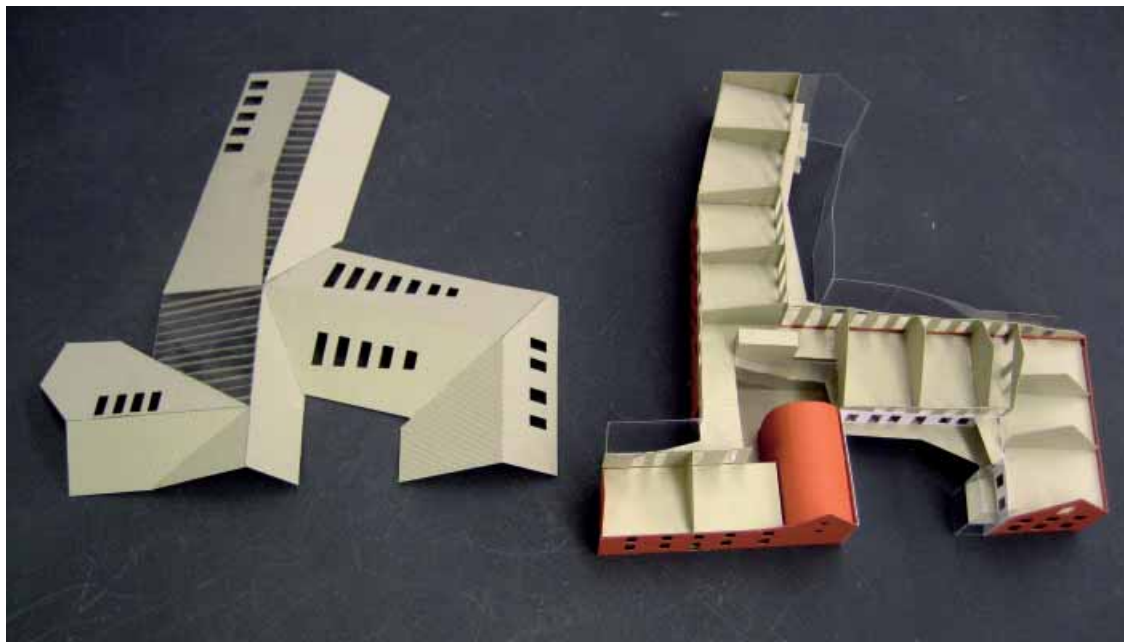
2 4 6 8 10m

schil die achter de ontklede bakstenen gevel wordt ingevoegd. Net als de Smithsons in hun project voor Robin Hood Gardens deden, dragen Cuypers & Q/LAB architecten veel zorg voor de geleding van de overgang tussen de collectieve ruimte van de 'straat' en de individuele wooneenheid. Ze doen dit meer specifiek door een glazen inkomportiek en zitbank op de grens tussen beide in te voegen. Deze aandacht voor de markering van overgangen tussen verschillende sferen keert ook terug in de rest van het project. Het niveauverschil tussen de (echte) straat en de semi-publieke ruimtes van het voormalige kloostercomplex wordt behouden en geaccentueerd. Zo ontstaat een helder gestructureerde leefomgeving die tegelijk gevarieerd is en naadloos aansluit bij de wensen van de opdrachtgever.

Jan De Vylder

Terwijl Cuypers & Q/LAB architecten vooral verwijzen naar een welbepaalde sociale woningbouwtraditie, plaatst Jan De Vylder de analogie van het klooster op het voorplan. Hij dringt echter geen historisch ideaaltype van een klooster op aan het patrimonium. Zijn voorstel toont een tegelijk vrije én essentiële omgang met de bestaande gebouwen voortbouwend op hun eigen logica als gebouwde structuur enerzijds en als klooster anderzijds. Op een schijnbaar onbevengbaar maar scherpzinnige manier schrappt hij eerst al het overbodige en legt hij de essentie bloot van dit 'in het geheugen gegrepte gebouw' en 'het gebouw als Monasterium'. Vervolgens transformeert hij door de introductie van nieuwe of hervormde elementen zowel het gekende gebouw als de vertrouwde typologie. Het eindresultaat is een ruimtelijke figuur die tegelijk herkenbaar

Jan De Vylder schraapt eerst het overtollige, en nadien voegt hij nieuwe ruimtes toe, waar hij een overmaats dak overheenlegt. Tegelijk wikkelt hij een lichte glazen huid rondom en doorheen het oude kloostergebouw. De collectieve ruimtes die hij op die manier ontstaan, nodigen uit tot verschillende activiteiten

en bevreedend, alledaags en buitengewoon is. En het is meer dan een conceptuele denkoefening: door de combinatie van een overmaats dak en een lichte glazen huid, die zich nu eens rondom, dan weer doorheen de bakstenen schil van het oude kloostergebouw wikkelt, ontstaat er een spectrum van collectieve ruimtes. Deze ruimtes mediëren tussen oud en nieuw, binnen en buiten, bewoners onderling en bewoners en gebruikers, en ze nodigen uit tot verschillende activiteiten.

Oud worden is een 'voortdurend afscheid nemen', zo stelt Van Otterlo in Remco Camperts roman 'Het satijnen hart'*. Van Otterlo is een kunstenaar op hoge leeftijd, die met de onberekenbaarheid van zijn oude lichaam en geest worstelt. Ooit was de wereld Van Otterlo's dorp, nu is zijn huis zijn wereld. Precies omdat hij zich niet langer vrij kan bewegen in de publieke ruimte, houdt hij halsstarrig vast aan een zelfstandig leven binnen de muren van zijn huis. Bij de overstap naar een seniorenflat wordt ook deze private ruimte van de eigen, vertrouwde woning tot een soort van comfortabel minimum herleid. De projecten van Jan De Vylder en van Cuyper & Q/LAB architecten tonen evenwel hoe de inkrimping van het huis tot een goed uitgeruste variëteit op kloostercel of kleine doorzonflat gecompenseerd kan worden door een genereuze invulling van de ruimte van het samenleven. Omdat Jan De Vylder een nieuwsoortig en sterk gevarieerd register van collectieve ruimtes aanreikt, en op die manier de bewoners ook veel vrijheid laat, vormt zijn project wellicht het meest gedurfde antwoord op het samenwonen van een groep ouderen, gelijk maar anders en in wisselwerking met de ruimere gemeenschap.

* Remco Campert – Het satijnen hart – De Bezige Bij, Amsterdam – p.16